

СТОЯНЪ ВАТРАЛСКИ.

Моето въ Англия себепосланство.

(12/X, 1912 до 13/IV, 1913)

Злата послѣдница
Слѣдва естествено
Не само злобното
Намѣрение,
Но и дѣйствието
Немарение.

Дисциплинарното крушение на България се дължи прѣдвсѣмно на нейната некадърна дипломация. Прѣт това двѣ мнѣния въ свѣта нѣма.

Като една важна отъ тая управа послѣдница която е същевременно и една отъ главнитѣ причини за нашата прѣзъ 1913 г. народна злополука, историята ще види и липсата между силнитѣ народи на български приятел. Кога България, като извѣстиятъ въ евангелската притча пѣтникъ, попадна между петимѣ разбойници, за нея въ цѣль свѣтъ не се намѣри ни единъ добъръ самарянинъ, ни то единъ благороденъ рицаръ не ѝ се притече на помощъ.

Азъ прѣдвидѣхъ опасността отъ тая сѣдбоносна липса; и сега, въ редъ статии, ще се опитамъ да опиша какъ съ частни сили и слаби срѣдства азъ за цѣли шестъ мѣсеци се борихъ за да я прѣдотвратя. За г-жа Олга Новикова, която прѣзъ врѣме русотурската война, 1877 — 1878 г. вършеше въ Англия подобна на моята агитациона работа, е казано че „извършеното отъ нея има по-голяма цѣнноста за Русия отъ една 100,000 армия“. Каква цѣнноста има моята дѣйноста за България, — ще оставя на други да прѣсметатъ. Азъ само ще кажа съ каква цѣль и какъ работихъ, какво свършихъ и какво би трѣбвало още да се извърши, за да се достигне пълноплодие.

Прочее, азъ се лѣкся да вѣрвамъ че моята тукъ описана опитностъ крие за самостоятелна мислителъ и дипломатична поука.

На 17 Септември 1912 г. се обяви въ България обща мобилизация. Всички млади, тѣлесно способни граждани бѣха повикани подъ знамената. Прѣдстоеше имъ кръвава разправа съ петвѣковния врагъ. Цѣльта — освобождение поробената частъ отъ народа ни — бѣ отъ всички желана; но отъ очакванитѣ послѣдници, само ужаснитѣ жертви бѣха сигурни. Цѣллитъ народъ бѣ възбуденъ до истеричностъ, вълнуванъ отъ небивали надежди и омрачни страхотии. Всички здрави, дѣеспособни българи, доколкото можеше да

ги пробере нествѣршената държавна наредба, бѣха позягани да жертвуватъ и да се жертвуватъ за дѣлото. Азъ, обаче, подъ изключенията на закона и иззинението на възрастта си, бѣхъ изостаенъ.

Изостаенъ! Самага мисль ме смути. Въ моя вътрѣшенъ миръ се подигна нѣщо като буря. Станахъ недоволенъ (сечъ като гуденъ). Стана ми скучно, грозно и неловко да бѣда страниченъ зритель на прѣдстоящитѣ сѣдбоносни събития. И разумътъ и съвѣстятъ ми възстѣгнаха и протестираха. Изостаенъ — и кога? Въ врѣме на върховно народно усилие и частиченъ рискъ. Изостаенъ — и отъ какво? Отъ да зема лично участие въ въ най-великитѣ менъ съзрѣвени събития на Балканскитѣ полуостровъ. Изгаждане на турцитѣ въ Азия, освобождението на Македония, наша всенародна мечта; прѣвършане на Балканскитѣ съюзи въ Конфедерация на Балканскитѣ Съединени Държави, велика, достойна за 20 вѣкъ крачка въ напрѣтъка на човѣщината. Изостаенъ — и кой? Азъ, който съмъ възпѣвалъ патриотизма като добродѣтел; който съмъ твърдилъ че турцитѣ сж неоправими и ще бѣдатъ докато сж мохамедани; който мислѣхъ и да съмъ считалъ свободата плодъ на приложена въ живота истина нежели на оржжикето, все таки, съмъ я считалъ за нѣщо желателно; азъ, който съмъ поддържалъ съ години че конфедерацията е най-свѣтла зазвѣзда надъ балканския хоризонтъ; най-плодния политиченъ идеалъ, най-великата надежда на Балканскитѣ полудиви и заядливи породчета; който съмъ често увѣщавалъ хората да се себепричитатъ въ изпълнение на своитѣ длѣжности; азъ, най-сетне, който наричамъ отвратителенъ човѣкъ, онзи който самси не върши, или не се опитва да върши, доброто което прѣпорѣчва на други, — и сега, кога отечеството ни прави усилия на животъ и смъртъ, кога хора съ по ограничена морална свѣтлина рискуватъ всичко — пристойно ли е азъ да се спогайвамъ между женитѣ или да викамъ „ура“ отъ топло! Не, казахъ си, или и азъ трѣбва да се

подвизаваме и да жертвуваме днесъ съ народа си, или никога вече да не отарямъ уста за христианство, за добротата и длъжности човѣшки. Нека бжда изоставенъ—както всѣкога съмъ бивалъ изоставяенъ отъ популярни паради и народни нагреди, ала никогато отъ обществени тегиби и оби човѣшки длъжности.

Тѣй, покоренъ на разума и съвѣстѣта си, азъ рѣшихъ да сторя нѣщо. Ала какво? Мислейки по това, на 19 септ. прѣзъ ношѣта чухъ вѣтрѣшно гласъ, ясенъ и категориченъ: „Азъ трѣбва да отида въ Англия, за да осѣтлѣвамъ общественото тамъ мнѣние досежно Балканската война, и да защитявамъ нашата права кауза. Понеже владѣя английски, това е моя длъжностъ Каквото и да сторехъ тукъ въ България дори да положихъ и живота си на бойното поле, азъ стократно ще бжда по-полезенъ на освободителното дѣло съ агитацията си изъ Великобритания.

Отидохъ и явихъ тая си мисль на министра Людскановъ¹⁾. Между друго азъ се осмѣлихъ да внуша да се изпратятъ такива агитатори въ

Русия и Франция, освѣтъ въ Англия, кждѣто желяхъ самъ да бжда пратенъ. Г. Людскановъ не прие идеята ми съ ентузиазмъ, както очаквахъ; ала я одобри, и ме прѣпрати до министеръ прѣседателя Гешовъ. По тоя последния се оказа недостепенъ за менъ. Слѣдъ нѣколкодневни опити да го срѣдна лично, азъ му изпратихъ слѣдното писмо:

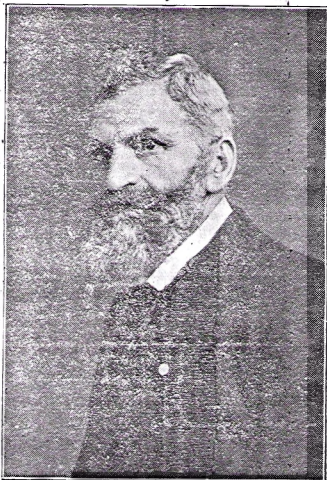
Високоуважаеми Министре-президенте, Г-нъ Гв. Ев. Гешовъ,

Тяжестѣта на моя личенъ дългъ, заедно съ моето твърдо убѣждение, че бихъ могълъ, въ тия сѣдбоносни врѣмена, да послужа на отечеството си, ме нудятъ да занимавамъ вниманието Ви за нѣколко минути.

Завчера, въпрѣки даденото ми отъ Д-ръ Даневъ обѣщание, не бѣ Ви възможно да ми дадете срѣща. Сега Ви пиша кратицѣ онова което тогава искахъ да Ви говоря.

Общественото мнѣние въ Англия, както нийдѣ другадѣ, играе ролята на решающъ факторъ въ народната имъ политика.

Върху това обществено мнѣние можѣ да се въздѣйствува чрѣзъ публични рѣчи и

СТОЯНЪ КР. ВАТРАЛСКИ
ПОЕТЪ-ПИСАТЕЛЪ

1) Азъ незахъхъ тогава, както зная сега, да му кажа въ подкрѣпа на идеята си, че прѣзъ послѣдната русо-турска война Русия е имала за агитаторка въ Англия талантливата Олга Новикова, а прѣзъ русо-японската война, досетливото Японско правителство бѣше изпратило за сѣщата цѣль въ Англия вицеграфа Суемаци, а въ Америка, вицеграфа Конекото (съ който съмъ роднина по това че се случило да сме свързани въ сѣщя университетъ, Harvard). Нашиятъ воени упражнявахъ японско „учение“. Колко добръ щеше да е ако и нашиятъ управници изучаваха японска дипломатика!

вѣстникарски статии.

Повлияването или засилването на това английско обществено мнѣние въ полза на нашата кауза било би днесъ служба отъ върховна стойностъ и сѣдбоносна важностъ.

По казаното до тукъ двѣ мнѣния, между мислящитѣ хора, не може да има. Онова което поддежи на споръ е: дали Стоянъ Ватралски е човѣкътъ за това важнѣше дѣло?

Поради това, че не ме познавате интим-

но азъ трѣбва (колкото и да е пеловко и нескромно самъ да посочвамъ своята за такава работа способностъ или приспособимостъ) да Ви кажа какво ми дава смѣлость да прѣдлагамъ скромнитѣ си сили за това голѣмо прѣдприятіе.

За това ми дава смѣлость и увѣрненіе споменѣтъ въ моята незначителна кариера на една моя насърчителна, въ подобна работа опитностъ. А именно: прѣди, прѣзъ и особно подиръ слѣдване образованиего си въ Харвардския университетъ, при Бостонъ, азъ съмъ публикувалъ доста дописки и платени статии въ първокласни американски вѣстници и мѣсечни списания, и съмъ държалъ стотини популярни сказки изъ градове и села, въ черкви, салони, обществени зали и даже въ театри; прѣдъ многолюдни заинтересовани слушатели.

А какъ зная че хората сѣ се интересували въ моитѣ сказки? Първо, отъ това че ме слушаха съ внимание; второ, че при повторно говорене въ сѣщия градъ или село, числото на слушателитѣ ми се увеличаваше; трето отъ лѣкстателни отзиви въ пресата (какви то изрѣзки мога да Ви прѣдстави когато пожелаете.) Ето защо, макаръ сега да съмъ дванадесетъ години по-възрастенъ, азъ мисля че имамъ разумно основание да вѣрвамъ че да бѣхъ сега въ Англия би ми се удало, посрѣдствомъ наврѣмени писма и приспособени за цѣлата рѣчи, да сторя нѣщо — да не кажа много нѣщо — къмъ повлияване общественото въ Англия мнѣние въ полза на нашата права кауза.

Фактътъ че съмъ евангелистъ ще ми даде достѣпъ, както не би далъ на никой православенъ българинъ, до английскитѣ амбони. Въ началото ще ми послужатъ готовитѣ у менъ свидѣтелства изъ вѣстници и всеизвѣстни лица въ Америка. Амвонътъ между англосакитѣ, както знаете, е мощенъ инструментъ за въздѣйствието върху публиката.

Освѣнъ статитѣ и рѣчитѣ може да се отпечататъ и раздаватъ рѣчно моята ода: „To-day's Macedonian Cry“ и други подобни позии. Изобщо, като се има прѣдвидъ психиката на англичанина, заедно съ вървежа или обрата на събитията, да се бие на религиознитѣ имъ и хуманни чувства, за което нѣщо ни е далъ изряденъ образецъ самъ Гладстонъ, — чието име, бидейки свързано съ наше освобожденіе, азъ съмъ съвсѣмъ лесно и досущъ, естествено ще използвамъ въ моя апелъ за помощъ и симпатія.

Мисля, още, че ще бжде по-добръ ако дѣйствувамъ отъ свое име, като частно лице.

Прочее, азъ моля да бжда пратенъ не забавно въ Англия, къдѣто ще мога да изпълня заповѣдта на моята съвѣсть.

Потрѣбно е да се постѣпши. Зная, уважаеми г. Министре, че стѣ обрѣмененъ съ рѣшаването на прѣважни въпроси. Ала и тоя не е маловаженъ. Споредъ мене, въ прѣдложения за пропаганда опитъ едва ли може да има нѣкакъвъ рискъ; когато пъкъ забавянето му ще бжде грѣшка, а отхвърлянето му, или неизползуване случая, едно неоправимо, да не кажа непростимо, дипломатично опущение.

Азъ ето изпълнихъ първата стѣпка на моя дългъ като българинъ, и чакамъ да ми се даде случай да продължавамъ.

Красносело при София.

22 септ. 1-12 г.

Съ искрена почитъ и сърдечна симпатія, Стоянъ К. Ватрадски.

Слѣдъ дванадесетдневно чакане и миткане по високитѣ канцеларии, като сѣщински службогонецъ, азъ приехъ отъ прѣдседателя на Народното Събрание, който по онова врѣме редовно засѣдваше съ министритѣ, слѣдвашето писмо:

София, 2, X 1912.

„Уважаеми г. Ватрадски.

Говорихъ съ г-да министритѣ. Всички Ви благодарятъ за готовността да услужите на общото народно дѣло. Обаче тѣ мислятъ, че е още прѣждеврѣмено да се пристѣпши къмъ прѣпорѣчваната отъ Васъ акція.

Съ отлично почитаніе:

Д-ръ С. Даневъ.“

„Още прѣждеврѣмено!“ извикахъ азъ гласно, като прочетохъ писмото. Какъ може разуменъ човѣкъ така да мисли, или искренъ — да говори! Това значи че е „прѣждеврѣмено“ да се носи вода на запалена вече къща. Азъ бѣхъ; и сега съмъ, въ недоумѣние за сѣщинската причина на тоя министерски отказъ. Ако нѣмаха пари, защо данаха милиони по онова врѣме на черногорския кралъ? Ако смѣтахъ мене не за такава важна работа човѣкъ, то защо не пратиха друго? Невѣроятнo е само, рѣкохъ си, тѣ да считатъ идеята или приложението ѣ нѣща прѣждеврѣмени. 1)

Но каквито и да бѣха тѣхнитѣ мотиви

въ тоя отказъ, азъ вѣрвахъ непоколебимо че осъществението на моята идея бѣше твърдѣ важно, тѣкмо наврѣмено, а при това и моя длъжностъ. Азъ бѣхъ убѣденъ че сѣ ще смогна да сторя нѣщо за каузата въ Англия. Като проживѣлъ цѣли 16 години между англосакситѣ, азъ съчувствено познавамъ тѣхната психика; а на друга страна, и тѣ много по вѣрно отъ нашия ориентъ разбиратъ моя суровъ и прякъ характеръ. Его защо азъ се само наскърбихъ отъ министерския отказъ, безъ да се отчая или отвѣрна отъ намѣрението си.

Слѣдъ нѣколко ялови опити за сжщата цѣль, азъ се явихъ при министра на финанситѣ, г. Тодоръ Тодоровъ, съ моля да заповѣда да ми се даде заемъ срѣщо ипотека на къщата и имота ми, та да ида на собствени разноски. Това той стори съ готовностъ, и Бълг. Землед. Банка ми зае съ обикновена лихва потрѣбната сума, съ която и отплатувахъ¹⁾.

1) Въ свѣтлината на сегѣ вече извѣстнитѣ тѣхни „държавнишки“ похвати, невѣроятното тогава е съвсѣмъ вѣроятно сега. Нашиятъ управници дѣйствиелно може да сж считали приложението на моята идея прѣждерѣмено, ако не и излишенъ трудъ. Докато работѣхъ въ Англия, тѣ никакъ не проявиха интересъ въ моята дѣйностъ, камо ли да я оцѣняватъ. Че Д-ръ Даневъ ходилъ на ловъ бѣше по-важно събитие за тѣхъ отъ колкото че азъ съмъ държалъ рѣчь въ Оксфордския университетъ. За нуждата отъ подобна агитация тѣ се устыиха чакъ кога по липса на срѣдства азъ се вече бѣхъ завърналъ въ България — около три мѣсеци подиръ това — кога цѣль народъ болѣзнено извика: „Оклеветени сме! Доброто ни име е зацалано! Нашиятъ врагове пратили въ странство сума агитатори и защитници, а ние — никакви!“ И тѣхнитѣ наследници, които слѣдъ десетъ мѣсеци осъществиха моята идея — като прѣстѣлно игнорираха родителя и ратника и — не излъбоха по-умни. Радославовия кабинетъ, както се знае, едѣа слѣдъ вълчото разпокъсане на България въ Букурещъ, делегиря въ Англия и другадѣ агитатори — повечето хора партизани и карьеристи, — „акция“, която, слѣдъ инквизиторския букурещки договоръ, бѣше така „наврѣмена“ както е „подиръ дождъ“ качулка!²⁾

2) Като прѣдполагахъ че войната и моята мисия ще се свършатъ най-дълго въ два мѣсеци, азъ заехъ само 2000 лева. Но като продължието на войната ме принуди да стоя не два, а шесть мѣсеци; азъ се натовашихъ разбира се и съ други дългове.

Д-ръ Каунтъ за България

Цюрихския вѣстникъ „Zuercherische Freitagszeitung“ отъ 18. юли (н. ст.) тѣкмо по връмето, когато гърцитѣ проглушиха най-много свѣта за нечувани нѣкакви си български звѣр-

На 12/25 Октомври азъ потеглихъ отъ София за Лондонъ.

Плтувахъ въ III класа, чието задушено помѣщение пълнѣхме като сардели. Сплатнитѣ ми бѣха главно нечисти и груби до отвратителностъ селяни, повечето сърби, плтуващи безплатно, връщайки се отъ посѣщение на синове и рѣднини, може би и съ търговски спекулации; изъ бойнитѣ полета въ Македония¹⁾.

Мудно и тягостно бѣше плтуването ми прѣзъ Сърбия. Всички въ грена говорѣха за войната, ала само за сръбскитѣ въ Македония побѣди. Елгаритѣ, гърцитѣ и черногорцитѣ се спомѣваха рѣдко, и тѣ, въ пкривителственъ тонъ, нѣкакъ си, като едни прости помощници на сръбската съ Турция война. Нѣкои сръбски граждани — а какво остава за елянитѣ имъ? — даже незнаеха че сж съществува между насъ нѣкакво съюзничество. На моя нѣкаква бѣлѣжка, една нишкина ме наивно попита: „Та че и българитѣ ли воюватъ съ Турция?“ Този тонъ, това незачитане и тоа нахално настроение не самъ оскърбиха моето народно честолюбие; но и прѣдизвикаха слѣдната въ тевтерчето ми бѣлѣжка: „Слѣдъ войната, като че ли ще си имаме неприятности съ тѣзи хора“.

По навтрѣтъ въ Европа, моето наранено отъ сърбитѣ национално чувство бѣше сторо и досущъ изцѣрено. Нѣщо повече, азъ бѣхъ приятно изненаданъ отъ общото континентално настроение. Наистина, нѣмскитѣ вѣстници говорѣха за успѣха на Балканския съюзъ съ досада; но почти безъ изключение възхваляваше българитѣ за юначество и умѣние. Сърбия, Гърция и Чернагора добиваха значение само като наши щастливи съюзници. Мнѣнието за България и българитѣ бѣше всѣкъдъ повишено. Българското име се славеше и нашиятъ приятели тържествуваха.

[слѣдва].

1) Значи: сърбитѣ, които точеха жѣбъ за българска Македония и плтуваха; може би, съ цѣль сгледателска, се возеа по Българскитѣ Държавни желѣзници безплатно; а азъ, който отивамъ по българска държавна работа, — съ пълна такса!

ства като прѣдава нѣкои отъ депешитѣ на кралъ Константин пише и за конференцията на Прѣседателя на Методистката Мисия въ България, Д-ръ Е. Е. Каунтъ слѣдното: